
O ANNĚ, RUSÉ PROLETÁŘCE

PROMĚNY INTENCE OLBRACHTOVA ROMÁNU V KONTEXTU PROPAGANDISTICKÝCH CÍLŮ KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA

KATEŘINA PIORECKÁ

O ANNĚ, RUSÉ PROLETÁŘCE.

TRANSFORMATIONS OF THE INTENTION OF OLBRACHT'S NOVEL IN THE CONTEXT OF THE PROPAGANDA GOALS OF THE COMMUNIST PARTY OF CZECHOSLOVAKIA

The study focuses on a textual analysis of the first edition of Ivan Olbracht's novel *O Anně, rusé proletářce*, which appeared in the magazine *Reflektor*, published by the Communist Party of Czechoslovakia in 1925 and 1926. It was at this time that the Communist Party of Czechoslovakia, in line with the demands of the Third International, transformed its propaganda and began to use its magazines to agitate politically indifferent readers. To do this, it deliberately uses 'means of art and entertainment'. In the context of the Party's propaganda and agitation department's regulations, Olbracht, in the middle of the novel and simultaneously with the new edition of *Reflektor* magazine, retreats from the title character's love affair, a genre from which the magazine *Komunistka*, unlike *Reflektor*, aimed at female readers, had also retreated by that time. The figure of the maid-mother-proletarian Anna recedes into the background and is replaced by a series of male characters who illustrate the various attitudes and opinions of the Czechoslovak left in 1920. Along with these, the author also experiments with other popular genres: reportage, the adventure novel, and the detective story. This external circumstance led critics of the book to conclude that *Anna proletářka*, even after the author's revision, did not become a collective novel that would create a synthetic image of its time. However, the political context, in which Ivan Olbracht was expelled from the Communist Party of Czechoslovakia along with six other writers, led to the fact that even in its first book edition, *Anna proletářka* did not become a successful agitational novel. That happened only after another rewrite in 1946.

Keywords: Ivan Olbracht, Anna proletářka, Communist Party of Czechoslovakia, propaganda, popular literature

V lednu 1925 v časopise *Reflektor*, vydávaném Komunistickou stranou Československa (KSČ), začal na pokračování vycházet román Ivana Olbrachta *O Anně, rusé proletářce*. Literárně zpracoval narativ o formování proletariátu v poválečných letech a rozkolu v sociální demokracii, který vedl k založení KSČ. V září téhož roku se KSČ na svém třetím sjezdu v souladu s požadavky Třetí internacionály (respektive Kominterny) zavázala vést propagandu a výchovnou práci nejen mezi svými straníky, ale řídit agitaci také mezi indiferentními spoluobčany a příslušníky ostatních politických hnutí. Agitačně propagační oddělení strany pevně řídilo nejen vydávání a kolportování časopisů a brožur. Pro účely propagandy se rozhodlo po sovětském vzoru využít „prostředky umělecké a zábavné“. Jakým způsobem proměnila tato skutečnost román, který měl širokému čtenářskému okruhu připomenout okolnosti vzniku této strany a uměleckou formou přiblížit její základní ideologická východiska?

Polský literární teoretik Ryszard Nycz ve své úvaze o funkci humanitních věd v současné společnosti připomíná, že umělecký počín lze považovat za jeden ze způsobů konstruování humanitního poznání (Nycz 2017: 29). Umění je jedním z hlasů veřejné diskuze, který nelze pomíjet. Dokáže rozšířit náhled na formování identity, příčiny jednání i afektivní podloží společenských vazeb. Může pomoci strhnout dosavadní nálepky, pod něž jsme si uvykli schovávat ideologicky motivované jednání. Pokud se zaměříme na literární, respektive umělecký prostor jako na strukturu vertikálních i horizontálních interakcí, můžeme začít tyto apriorní vazby vnímat detailněji.

Konkretizaci teorie sítě aktérů jako heterogenní sítě v oblasti kulturních dějin nejnověji nabízí britský historik Niall Campbell Douglas Ferguson v monografii *Věž a náměstí* (Ferguson 2019). Rozlišuje vertikální a horizontální síť. O hierarchiích podle něj lidé uvažují jako o vertikálně strukturovaných organizacích, pro které je charakteristické centralizované a odshora dolů směřující velení, kontrola a komunikace. Jsou jimi tedy rodinné klany, městské státy závislé na obchodu, monarchie založené na zemědělství, církve, vojsko, byrokratické aparáty uvnitř států, ale i akademické korporace, jakými jsou univerzity (ibid.: 38). S odkazem na práce Waltera Powela odlišuje neformální síť, v níž se „transakce neodehráva-

jí ani formou jednotlivých, nesouvisejících směn, ani úředním nařízením, nýbrž prostřednictvím sítí jednotlivců“ (ibid.: 40).

Komunistická strana Československa měla za sebou pouhé tři roky existence, když na svém druhém sjezdu v roce 1924 veřejně proklamovala, že není samostatnou stranou, ale sekci Komunistické internacionály a jako taková bude prosazovat moskevskou politiku (Marek 2005: 718). Stala se tak pevnou, přísně organizovanou formální hierarchizovanou sítí, jež byla integrální součástí mezinárodně operující sítě kominterny. Předcházely tomu bouřlivé roky, kdy se několik různorodých frakcí vymezilo vůči oficiální politice Československé sociálně demokratické strany dělnické, jež v roce 1920 v parlamentních volbách přesvědčila čtvrtinu všech voličů, kdy byl též premiérem jmenován její předseda Vlastimil Tusar. Mladý stát se potýkal s hospodářskou, sociální i politickou nestabilitou vyvolanou nejen územními spory s Polskem a Maďarskem, ale i probíhající polsko-ruskou válkou. To vyvolalo protesty levicově orientovaných dělníků a rolníků. Sociálnědemokratická vláda reagovala na masové demonstrace svého okruhu voličů poměrně razantně. Protesty zesílily v srpnu 1920 a v rámci sociální demokracie se jasně vymezila levicová frakce kritizující vládní politiku své strany. Následně podal Vlastimil Tusar demisi, v září pak prezident Masa-ryk jmenoval úřednickou vládu.

Nestabilita uvnitř sociální demokracie vedla ke sporu o sídlo strany. Lidový dům v pražské Hyberské ulici, který intenzivně využívala krajní levice, byl 9. prosince 1920 za policejní asistence vrácen tusarovskému křídlu. Levicová frakce sociální demokracie vedená Bohumírem Šmeralem prostřednictvím deníku *Rudé právo*, který se tiskl v tiskárně *Práva lidu* v Lidovém domě od 21. září 1921, formulovala požadavky překračující vládní politiku:

„Dnes nejedná se už jen o Lidový dům. Krev prolitá na ulicích Prahy vyvolala obrovské hnutí pracujícího lidu za velké požadavky sociální, jichž splnění je nezbytno. Dělnictvo musí si zaručit kontrolu nad výrobou průmyslovou i zemědělskou prostřednictvím závodních rad, bude žádat zvýšení mezd, rozvine otázku vyvlastnění všech dolů, železáren a velkostatků, bude naléhat na opravdová opatření proti lichvě.“ (Anonym 1920a)

Dne 9. prosince dělníci z Libně a Vysočan zabarikádovali Hyberskou ulici a snažili se násilím znovu získat přístup do prostor kanceláří a tiskárny. Ozbrojené složky demonstranty zatlačily a Lidový dům vrátili do rukou jeho formálního vlastníka Antonína Němce.

Na požadavky, mezi něž patřilo okamžité zastavení perzekuce dělnických protestů včetně propuštění zatčených, zrušení konfiskací a zákazů shromažďování, zakládání závodních rad v průmyslových podnicích a na velkostatkách či nejméně třicetiprocentní zvýšení mzdy (Kárník 2000: 143), reagovali levicově smýšlející zaměstnanci vlnou stávek a demonstrací na různých místech republiky. Vláda vyhlásila stanné právo a k potlačení nepokojů povolala vojsko. Po týdnu byly série protestních stávek a demonstrací poraženy a požadavky demonstrantů byly smeteny se stolu. Zatčeny byly tři tisícovky protestujících a během bojů přišlo o život třináct lidí, z toho pět v Mostě a tři ve Vráblích na Slovensku (Klimek 2000: 224).

Takzvaný boj o Lidový dům se stal základem mytologie vzniku Komunistické strany Československa. Na základě narativu, který utvářeli autoři přispívající do deníku *Rudé právo*, začaly nalézat společné východisko doposud heterogenní skupiny – socialisticky orientovaní legionáři navrátilí se z revolučního Ruska, anarchokomunistické skupiny sdružující se kolem časopisu *Červen* a *Proletkult* S. K. Neumanna, radikálové z bývalé České strany pokrokové kolem Zdeňka Nejedlého a konečně zmiňovaná krajně levicová frakce sociálních demokratů. Prostředkem k interpretaci aktuálního dění se ve stranických periodikách stala beletrie, která spolu s apelativními texty přispívala k aktivizaci demonstrantů:

Josef Hora

Proč?

Ulice dýchala krví.

Na dvoře Lidového domu

kles' večer první.

Na dvoře Lidového domu,

kde Rudý prapor zněl,

špalírem bajonetů

Antonín Němec šel
po tvé, ještě neuschlé krvi,
ty první!

Vždy širší jsou kruhy.
Před parlamentem republiky
krvácel ráno druhý,
a ty se ptáš proč?
Ti, kdo šli na ulice,
vědí: kleslo jich ještě více –
mluvila kulka a bajonet,
fundament, na němž lpí starý svět,
a ty se ptáš proč?

Proto, že sláb jsi. Proto pouze.
Proto, že vůdci tě zradili.
Proto, že v pýše své, ješitné touze
tvůj ideál zaprodat slíbili,
protožeš' trpěl a odpouštěl,
netrestat viny jsi dopouštěl –
a sám se žalovaným stal.
S buržoou zrádce tě soudí,
co lichvář jde klidně v svou skrýš,
dělníka!
A tvá je to krev, která proudí
a plá nad republikou v dál.
Co odpovíš?
(Hra 1920)

Krásná literatura byla od devatenáctého století organickou součástí periodického tisku. Právě periodika pomohla rozšířit čtenářství do velmi různorodých sociálních vrstev a v druhé polovině devatenáctého století konstituovala masové publikum. Díky rozvoji publicistiky četli lidé, kteří

se navzájem neznali a neměli společné zájmy, v tutéž chvíli tentýž text. Beletristické žánry byly otiskovány v přímém sousedství publicistických žánrů a obrazového zpravodajství. To spoluurčovalo komunikační funkce beletrie (Janáček 2005: 15). Komunikační rámec Horovy básně reagující na policejní násilí při probíhajících demonstracích tvořila výzva otištěná ve stejném sloupci tučným písmem dvojnásobné velikosti:

„Dělníci Velké Prahy, zůstaňte dnes po celý den pohromadě ve svých středisčích ve čtvrtích a předměstích a pracujte, aby všichni pochopili smysl našich požadavků a aby zítra byla stávka úplná. Pondělkem vstoupí do stávky největší část venkova. Taktické pokyny pro taktický postup ve Velké Praze usnese plenární schůze důvěrníků, která se koná dnes dopoledne ve Vysočanech!“ (Anonym 1920b)

AGITACE LITERATUROU A PERIODICKÝ TISK

Komunistický tisk pojímal kulturu jako „souhrn všech stupňů a výsledků lidského „pěstění“ všech oborů práce, při nichž jsou účastny mozek a srdce, jakožto činitelé, kteří vymýšlejí, organizují, zdokonalují a okrašlují“, přičemž „aktivně (jako producent) i pasivně (jako konzument) má každý člověk nějaký podíl na kultuře“ (Neumann 1919: 162). V rámci sítě Komunistické strany tak měla kultura jasně určené funkce a KSČ ve svých redakcích, vydavatelstvích a tiskárnách kulturní práci svých straníků už v prvních letech své existence řídila. S vědomím toho, že většinu lidí v soudobé společnosti tvořil *proletariát*, tedy „souhrn všech námezdných pracovníků, vydaných na pospas existenčním nejistotám kapitalisticko-buržoastické svobody“ (ibid.: 162), kultura měla přistoupit všemi prostředky k „povznesení lidu, uměle udržovaného hluboko pod dosaženou kulturní úroveň“ (ibid.: 163). Ve škále periodik, vydávaných od roku 1921 Komunistickou stranou Československa, tak beletrie zcela samozřejmě vstupovala do politické komunikace a nezakrývala svou persvazivní funkci. Průběh odštěpení komunisticky orientované frakce ze sociální demokracie beletristicky zpracoval v klíčovém románu *Socialistická naděje* Josef Hora (Hora 1922).

Druhým pokusem o zachycení bouřlivého roku 1920 byl román *O Anně, rusé proletářce*.

Redaktor S. K. Neumann revui *Reflektor* navázal na časopisy *Červen* (1918–1921) a *Proletkult* (1922–1924). Politickovýchovný časopis měl prohlubovat komunistické znalosti a „vědeckou i společenskou a zejména revoluční výchovu všech členů strany“ (Sekretariát KSČ 1922), a to nejen intelektuálů, ale i pracujících z různých společenských vrstev. *Reflektor* proto S. K. Neumann pojal jako populární a zábavnou revui, kterou měli se zaujetím listovat především levicově orientovaní dělníci a dělnice. Měl výraznou grafickou podobu a významnou roli v něm hrál obrazový materiál. Vedle komentovaného obrazového zpravodajství přinášel velmi rozmanité články: komentáře politických událostí, výklad problematiky dělnického hnutí a medailony dělnických vůdců, osvětové články z oblasti školství, zdravotnictví, sportu, ale i partnerských vztahů, populárně naučné články o technických objevech, cestopisné reportáže a průřezové články o levicově orientované kultuře (Trochová 2000). Nedílnou součástí časopisu byla poezie a romány na pokračování, tedy žánry, které se jako přílohy deníků určené k vystřížení, seriálově publikované kapitoly v časopise či sešitové edice staly populárními už v druhé polovině devatenáctého století.

Podobně jako S. K. Neumann i Ivan Olbracht uvažoval o tom, jak může umělecké dílo oslovit co nejširší publikum. Byl respektovaným literátem i publicistou. Ve svých povídkách *O zlých samotářích* či v psychologickém románu *Žalář nejtemnější* vylíčil osud jedince, který se vzpříčil konvencím, a během první světové války jej nahradil hrdinou, jenž naopak svou anarchistickou živelnost i intelektuální humanismus podřizuje sužované společnosti (*Podivné přátelství herce Jesenia*). V průběhu války a těsně po ní se věnoval především politice a své novinářské profesi a *Rudé právo* redigoval už od jeho založení v září 1920. Zakládající člen Socialistické rady osvětových dělníků znalý leninských tezí o vztahu mezi kulturou a politikou se nejpozději během své pololegální návštěvy Ruska v roce 1920 seznámil s Anatolijem Vasiljevičem Lunačarským, jehož *Kulturní úkoly pracující třídy* vycházely na pokračování v *Červnu* (Lunačarskij 1919/1920), a zúčastnil se i druhého kongresu Třetí internacionály (Hnízdo 1982: 68–69), která

vedla k bolševizaci komunistické organizace a k proměně agitační práce.¹⁾ V *Obrazech ze soudobého Ruska* pak vyložil, jak je kulturní práce v sovětském prostředí organizovaná a jak prorůstá do všech oblastí společenského života od škol až po věznice, přičemž „popularizace umění se provádí ovšem v první řadě knihami“, a využívá se tak „neukojitelné touhy po čtení“ nejširších vrstev ruského obyvatelstva, byť z velké části ještě negramotného (Olbracht 1920: 65). Olbracht upozornil i na to, že v sověty organizované vydavatelské praxi zmizely z pultů „všechny krvavé kolportážové romány, detektivky, indiánky, pikanterie“, čímž měl být dán základ pro to, aby „v budoucnosti byly tištěny jen knihy umělecky cenné“ (ibid.: 67). Příběh služby Anny, která přichází z venkova do Prahy za lepším životem, Olbracht od počátku promýšlel jako dílo, po němž by měli dělníci a dělnice sáhnout namísto tzv. červené knihovny.

MILOSTNÝ PŘÍBĚH VE SLUŽBĚ PROPAGANDY

S ohledem na rozmanitost čtenářské obce *Reflektoru* byla jako titulní postava zvolena bláhová venkovanka Anna vytržená z přehledné krajiny jihočeského venkova. Olbracht tím naznačil, že proletářem není pouze muž, typicky tovární dělník pracující bok po boku s dalšími muži. Volba hrdinky naplňuje Marxovu definici proletariátu jako třídy, jejíž příslušníci nevlastní žádné výrobní prostředky, nezbývá jim proto než „prodávat“ vlastní pracovní síly kapitalistům (Šanderová 2017). V úvodní kapitole vševědoucí vypravěč představuje Annu jako „zbloudilé štěně“, nedospělého, nesvéprávního a tápajícího jedince, vrženého do neznámého a nepřátelského prostředí. Anna sice z Masarykova nádraží po několikerém doptávání dojde do sedmipokojového bytu na Václavském náměstí, ale její zaměstnavatelka paní Rubešová jí jasně vymezí její roli:

1 Olbrachtův životopisec Vlastislav Hnízdo spekuluje, že Olbracht Lunačarského přednášky přeložil; překlad ovšem vyšel pod iniciálami J. H., který užíval básník a redaktor Josef Hora, jenž překládal nejen z ruštiny, ale i z němčiny a jihoslovanských jazyků.

„Anna, jste nezkušené venkovské děvče a nevíte, co je Praha. [...] Čekají vás tu velká nebezpečí, na která vás chci v zastoupení vaší matky upozornit.“
(Olbracht 1925a: 7)

Nejde o to, že Anna je nezletilá a že poprvé vidí plynová kamna i splachovací záchod; svou zaměstnavatelkou je manipulována do podřízené, nesvéprávné role různými způsoby včetně doporučené četby novinových výstřižků „černé kroniky“ a „soudniček“ o neblahém osudu naivních služek, jež se v neznámém městě dostaly do spárů zločinců.⁽²⁾ Už na počátku je tedy příběh „služky, která ke štěstí přišla“, konfrontován s dominantním diskurzem určujícím společenskou roli mladé zaměstnankyně.

Plán sledující Anninu proměnu z naivní, ničím nevynikající dívky v uvědomělou proletářku stavící se po bok nejen svému milému Toníkovi, ale také anonymním proletářským masám, vědomě využívá vyprávěcích postupů tzv. červené knihovny (Mocná 1996). Annin vývoj Olbracht konstruuje v kontrastu s osobními peripetemi Dadly Rubešové. Nejprve se zdá, že by stejně staré dívky mohly mít pro sebe pochopení a navázat přátelství. To ale mělo sloužit pouze k tomu, aby oddaná Anna kryla Dadliny milostné avantýry. Zrcadlil se i příběh jejich těhotenství: Dadla jej ukončila skrývaným ilegálním potratem; v případě Anny bylo přirozenou cestou k manželství se zodpovědným mužem její třídy. Nakonec i manželství obou postav jsou v opozici: Dadla Rubešová chtěla pouze prostřednictvím sňatku dosáhnout vysokého společenského postavení.

Deziluzivní kontrast zajišťuje i postava Čestmíra Rubeše, který zdefraudoval rodinný majetek. Anna je Čestmírem okouzlena, ten ji dokáže k sobě připoutat. Anna si vysnívá vztah s Čestmírem na základě četby triviálních milostných románů, které jí dávala číst Dadla. Implikovaný milostný příběh ovšem realizován není – mladý Rubeš na cestě do Ameriky páchá sebevraždu. Zatímco je rodina Rubešova decimovaná tragickými událostmi

2 V rámci reflexe prvních čísel časopisu *Reflektor v Rudém právu* Olbrachtův román na pokračování „se líbí všeobecně“ (Anonym 1925a), dočkal se jediné výtky, jež se týkala zmínky o sériovém vrahu a kanibalovi Fritzovi Haarmannovi, který byl popraven 15. dubna 1925, jak o tom přineslo zprávu i *Rudé právo* (Anonym 1925b).

a vyrovnává se s pomluvami, Anna navazuje přátelství se služkou Mařenou, která jí „nastavuje zrcadlo“ a odhaluje manipulativní strategie rodiny Rubešových, nekalé praktiky jejich stavitelské firmy i pokrytectví paniček z dobročinného spolku „České srdce“:

„Poslouchej, Ando, ty jsi ale děsná balice! [...] Dři, dři, na nic nemysli a zůstaň hezky blbá, a až se zedřeš, tak tě vyhodíme na mráz a chcípni si hlavou.“ (Olbracht 1925b: 10)

Máňa ji také poprvé přivádí na schůzi sociálních demokratů a seznamuje ji s Toníkem, který – na rozdíl od rozervaného hrdiny s ironickým jménem Čestmír či hrdiny z barvotiskového obrázku – nebyl rétorický, ale performativní typ; na žižkovských Židovských pecích, kde se „nikdy nemilovalo žhavěji“ (Olbracht 1925c: 11), Toník Annu poprvé políbil:

„A když ucítila jeho rty, první mužská ústa, která ji líbala, zatočila se jí hlava a Anna se přitiskla k milenci, přivinula se k němu celá a zachvěla se. ‚Miluji, miluji tě, sténal Joe a tiskl ji na svá mužná prsa,‘ blesklo jí hlavou. Ne, Toník nesténal, nepromluvil slova, zasténala však slabounce Anna: ‚Toníčku!‘“ (ibid.: 12)

Ve chvílích, kdy je Anna konfrontována s dělníky protestujícími na podzim roku 1919 proti lichvě a hladu, kdy pozoruje navracející se válečné zajatce, které nečeká žádná budoucnost, nebo navštěvuje sociálnědemokratické schůze, začíná se Toníkovi stávat partnerkou. Toník z ní učiní aktivistku:

„Pracuj mezi služkami!“ řekl jí jednou Toník. [...] Dovedeš si představit, co by znamenala stávka služek?“ (Olbracht 1925d: 5)

A vzápětí z ní udělá i svou milenkou na odpočívadle schodů Rubešova domu na Václavském náměstí:

„Proč bylo o rozkoši této chvíle napsáno tolik knih? Políbení bylo hezčí, řekla si Anna. A bylo-li v té chvíli co sladkého, pak jen vědomí, že tomu Toník tak chtěl a že se mu odevzdala.“ (ibid.: 7)

A když po pár týdnech Anna zjistila, že je těhotná, nenechala „si pomoci“ jako před nedávnem Dadla, ale Toník sehnal byt v Jeseniově ulici na Žižkově a o svatbě na úřadě Anna jen napsala krátkou zprávu rodičům.

Posledním číslem prvního ročníku *Reflektoru* končí i první část románu *O Anně, rusé proletářce*, které dominoval žánr červené knihovny, jen občas prokládaný reportážními pasážemi popisujícími protivládní demonstrace a sociálnědemokratické schůze. Intenci romance formuluje v nepřímé řeči Anna těsně před tím, než se rozhodne zeptat Toníka, jestli si ji vezme za ženu:

„Věděla, že jest potřebí mnoho pracovati, přesvědčovati dělníky, a je-li potřebí, jedno a totéž jim opakovat stokrát a tisíckrát a znova a znova v nejrůznějších slovech: ‚Organizujte se a připravujte se, nenávidíte a chystejte se k boji!‘ Na schůzích i v soukromí jest třeba stále se učit a sledovati události, zakládati organizace, pořádati demonstrace, vésti stávky, kolportovati časopisy, vybírat příspěvky, vésti knihy, míti v patrnosti lidi a legitimace a sta drobností, které souvisí s dělnickým životem; drobností zdánlivě nepatrných, ale přece důležitých pro vojsko, které má vyvrátiti starý svět a vybudovati nový.“ (ibid.: 4–5)

Toníkův apel na Annu, aby se aktivně zapojila do agitační práce, se v *Reflektoru* objevil ve stejné době, kdy funkcionářka Komunistické strany Československa Marie Šváblová konstatovala, že ženy, které tvoří nadpoloviční většinu obyvatelstva, jsou zatíženy nejúpornější prací, zbaveny všech práv a současně jim

„dnešní společenská soustava [...] zatemňuje maloměstáckou ideologií [...] obzor, aby tak zachovala v ženě nejpevnější oboru systému vykořisťování pracujících vládnoucí třídou“ (Šváblová 1926: 2).

Ve svém článku oznámila vznik Ženodděľů, pomocných orgánů strany při agitaci a propagandě mezi třídně neuvědomělými pracujícími ženami, jejichž „prototypem“ byla Olbrachtova modrooká rusovlasá služka Anna. Vedení KSČ pro nové agitátorky připravilo krajské školy agitace a propagandy. Přednášky v krajských i okresních městech předem vyškolených komunistek a komunistů se zaměřily na sedm okruhů: úvod do leninismu, úlohu ženy v dějinách, v období kapitalismu a v sovětském Rusku, znalost aparátu centralizované komunistické strany v rámci mezinárodní sítě, způsoby agitace a propagandy a samostatnou přednáškou se zaměřili i na aktuální úkoly ženského tisku.

NOVÉ ŽÁNROVÉ KLÍČE

S novým ročníkem a šťastným uzavřením milostného příběhu Anny a Toníka Ivan Olbracht mění intenci románu i vypravěčské strategie. Děje se tak v momentě, kdy se milostná zápleťka odvrací od individuálního štěstí a kdy se soužití Anny a Toníka stává příležitostí k redefinování funkce manželství a rodiny – v souladu s aktuálními požadavky komunistického hnutí – jako základní „buňky“ proletariátu: „Cokoli Anna učiní pro Toníka, učiní pro stranu.“ (Olbracht 1925d: 5) Na rozdíl od Anny není Toník žádnými prostředky individualizován, krom refrénovitého detailu jeho „modrých očí“ (Mocná 1983: 516). Toník se stává typem politicky angažovaného proletáře („Toník znal jen slovník pracovního dne a revolučního boje“; Olbracht 1926a: 4), který namísto aby svou ženu provázel porodem, odejde na schůzi na druhou stranu Prahy. Jednání fikčních postav je zcela v souladu s usnesením Třetího řádného sjezdu KSČ, který označil komunistický tisk včetně *Reflektoru* jako „první náš sjezd bolševický“, jenž se vyrovnával nejen s rozšířením své voličské základny, ale především s její názorovou nekompaktností, kterou je třeba překonat intenzivní agitační a propagandistickou prací mezi všemi pracujícími:

„Hodně usilovné práce a hodně času bude ještě třeba, než odstraníme ze strany nejen reformistický názor a nemalou dávku maloměštáctví, jež do-

sud často nalézáme v řečech, článcích, lokálkách, besídkách a střepinách i ve skutcích a usneseníh.“ (Anonym 1925c)

Časopis *Reflektor* na začátku roku 1926 změnil svou strategii a v souladu s nařízením stranických orgánů se začal zaměřovat na širší publikum, nikoli výhradně na své straníky. S počátkem roku snížil cenu z dvou korun na 1,50, což oznamovalo jak *Rudé právo* (Anonym 1926d), tak samotná redakce časopisu, jež na téže stránce, kde omluvila dočasné přerušení vydávání románu *O Anně, rusé proletárce* (Anonym 1926a), vyzývala čtenáře: „Chcete, aby Reflektor byl ještě lacinější? Přičňte se o další jeho rozšíření.“ Cílem bylo zdvojnásobení nákladu. Těm předplatitelům, kteří získali nového předplatitele na půl roku, administrace zasílala překlad utopistického románu *Inženýr Menny* Aleksandra Aleksejeviče Bogdanova. Ti, kteří se zavázali k ročnímu předplatnému spolu s novým předplatitelem, si mohli přečíst román Josefa Hory *Socialistická naděje*. Prémie byly připraveny i pro kolportéry a další agitátory (ibid.). Reklamy „Ve všech kavárnách, restauracích a prodejnách novin žádejte REFLEKTOR! Cena sešitu jen Kč 1.50!“, „REFLEKTOR, obrázkový časopis, neměl by chybět v žádné komunistické rodině!“ během ledna 1926 opakovaně tisklo *Rudé právo*.

Předpokládané rozšíření publika s sebou přineslo i žánrovou proměnu časopisu. Důraz byl nadále kladen na reportáž a obrazové zpravodajství. S touto proměnou se ovšem mění i žánrový kód Olbrachtova románu *O Anně, rusé proletárce*. Anna přestává být hlavní postavou a stává se součástí davu – proletariátu, jenž se v závěru románu stává kolektivním hrdinou. S postavou Toníka vstupují do románu historické i fikční postavy dělníků a sociálnědemokratických politiků. Stejně jako ostatní postavy jsou typizovány a vyprávěč jim postupně věnuje prostor v žánrově rozličných epizodách. Soudruh Plecíty se projevuje jako typ odhodlaného komunisty se zkušeností ze Sovětského svazu, Franta Sauer jako anarchista bojující proti bytové krizi (aktuálně reflektované v komunistickém tisku; např. Anonym 1926c) nevybíravým vyjednáváním s vlastníky a obsazováním bytů.

S postavou Kerekese Sándora, pronásledovaného maďarského revolucionáře, vstupuje do románu žánr dobrodružné detektivní prózy. Na začát-

ku druhé části zosnuje vraždu svého věznitele, který se ukrývá v pražském hotelu. Průběh vraždy sleduje vypravěč osvědčenou formou montáže využitě např. už v Čapkově *Továrně na absolutno* (Čapek 1922): Toníka nechává pročitat úryvky fiktivních novinových zpráv. Policie se ve vyšetřování vraždy zmýlila („Taková prasečina! ... Taková prasečina, Ando! ... Takhle přecenit lidského slimáka!“ – Olbracht 1926b: 7) a vražda z třídní pomsty byla postavami interpretována jako spravedlivá odplata.

Hned po dramatické Kerekesově epizodě následuje vložený příběh poslance Jandáka, se kterým se Anna seznamuje už v první části na sociálnědemokratických schůzích. Jeho epizoda je miniaturou vývojového románu, jehož intencí je odštěpit progresivní levicovou, resp. komunistickou frakci od sociální demokracie, již reprezentují vyhořelí úzkoprsí politici:

„Nu, co děláme?“ usmíval se poslanec. „Špatnou politiku, Karle! Strašlivou politiku, Karle!“ A ministr se chopil dlaněmi za šedivějící skráně: „Pochop, pochop, hochu, přece!“ (Olbracht 1926c)

Poslanec Jandák zůstává na straně establishmentu, jeho syn, platonicky zamilovaný do těhotné Anny, se ho zříká a čeká, až Toník nad poslancem argumentačně zvítězí:

„Toník je dobrý soudruh. Je silný a zabíjí teď jeho otce ranami do hlavy. Vykoná tu práci dobře, o tom není pochybnosti, neboť je to v zájmu strany...“ (Olbracht 1926d: 8)

Podobně jako v případě milostného vztahu Toníka s Annou i v tomto případě ustupují rodinná pouta politickým doktrínám. Z mladého intelektuála Jardy se distancí od dosavadní úspěšné politické kariéry jeho otce stal proletář: „Ne už bojovník, jako jeho otec, ale příští stavitel“ (ibid.: 8).

Postavy se k aktuálním politickým a sociálním tématům vyjadřují rétoricky. Projevy na schůzích jsou předimenzované, jako kdyby byly – podobně jako fikční úryvky z novin v případě dobrodružné Kerekesovy epizody – překopírovány z dobových politických brožur. Na rozdíl od koláže často

protichůdných zpráv a komentářů retardují rétorické pasáže a monology řečnicích postav děj.

Poslední kapitoly mají blízko k reportážnímu románu, v němž fikční postavy vystupují jako kolektivum a s reálnými historickými postavami je vedena ideová polemika s neskrývaným záměrem politické opONENTY zdiskreditovat:

„Tusarova síla byla v diplomacii a pro tu byl předurčen již svou minulostí obchodního příručího, naučeného odpovídat na rozkazy zdvořilým: ‚Ano, prosím!‘ a na cizí názory nadšeně: ‚Ach, zajisté, prosím!‘, a při tom nemysleti na jiného, než aby zákazníka napálil. Tusar nebojoval, Tusar získával lidi vlídnou ochotou a klamal souhlasem. [...] A v Tusarově hlavě se zrodil také plán, jak tichou cestou sprovodit ze světa bolševickou opozici v sociálně demokratické straně.“ (Olbracht 1926e: 3)

—

„Jak nenáviděla, ona [paní Tusarová], vídeňská antisemitka tohohle židovského advokáta Meissnera s chytráckýma očima, starého Němce s jeho nemotornými žerty, jakými před čtyřiceti lety mluvil k vídeňským služkám a brněnským tkalcovkám, povýšeného Františka Soukupa, tyto lidi, kteří měli drzost hrát si na pány jejího muže a také na pány její. Ale muž od ní žádal, aby k nim byla roztomilá.“ (Ibid.: 7)

Román graduje líčením davové scény dělnické demonstrace:

„Dělnické zástupy byly v pohybu. Byl to vír. Ale jen špatní lyričtí básníci a špatní metafyzičtí filosofové v něm mohli viděti chorobný zmatek. Byl to chaos, z něhož se rodí světlo. Požehnaný chaos, z něhož se krystalizuje čin.“ (Olbracht 1926f: 8)

Z jednotlivých, nyní již jasně typizovaných postav se stává kolektivum – jednající dav. Jeho součástí se stává i Anna, která ještě ráno před generální stávkou nechce svého raněného manžela pustit na ulici (a ten ji nazývá kontrarevolucionářkou). Během demonstrace před parlamentem přestává

hledat svého manžela a připojuje se k protestujícím jako „člověk davový“ (Říhová 2016: 54):

„Před Annou v sychravém vzduchu prosincového dne stála zlá tvář třídního nepřítele. Jen příliš zhýčkaného, aby dovedl vzít pušku a jít střílet sám, jen příliš zbabělého, aby si i v této krvavé chvíli nezahrál na laskavého přítele a rádce. [...] A tehdy se počaly měnit také modré oči Anniny. Zmizela z nich úzkost a zmizel z nich strach a také ony tvrdly a stávaly se ohnivými. Ruce od skrání klesly. A Anna, rusá služka, stála zde vzpřímená a velká. A její ústa, prve rozpačitá, teď pravila přísně a nepřátelsky: ‚Budete do nás střílet?! My do vás také, paní!‘ A oči jí zaplanuly.“ (Olbracht 1926g: 10)

Z manželského páru se uvnitř protestujícího davu stávají soudruh Toník a soudružka Anna: „Kupředu! Kupředu, kupředu. Toníku a Anno!“ (ibid.: 14)

PROMĚNA INTENCE

Ostrý zlom, kdy román na pokračování *O Anně, rusé proletářce* přestává být milostnou romancí, je třeba interpretovat v kontextu proměny propagandistické práce řízené tzv. Agitpropem (agitačně-propagačním oddělením KSČ), který spravoval nejen pečlivě hierarchizovanou strukturu dělnických buněk, ale též rozhodoval o veškerém tisku vydávaném KSČ.

Na začátku roku 1926 proběhla na stránkách časopisu *Komunistka*, řízeném od roku 1925 spisovatelkou a redaktorkou Helenou Malířovou, partnerkou Ivana Olbrachta, diskuze o proměně intence stranického tisku pro ženy. Podle funkcionářky Anny Křenkové časopis nebyl vstřícný k indiferním čtenářkám, tedy proletářkám, které podobně jako rusovlasá Anna z Olbrachtova románu na pokračování netušily, že jsou součástí proletariátu a v souladu s marxistickou ideologií by měly usilovat o prosazení svých práv. Časopis *Komunistka* tak prošel obsahovou změnou, která měla přitáhnout masu čtenářek a přivést je „na cestu zájmů třídního boje“ (Křenková 1925).

Přes rozdílné názory redaktorek a čtenářek (srov. Šámal 2005: 149–150) debatu ukončil vedoucí Agitpropu Josef Guttmann, považovaný v druhé

polovině dvacátých let za ideologa komunistické strany prosazujícího její bolševizaci (Doskočil 2017), který připomněl nutnost rozšiřovat komunistické názory mezi nejširší masy (Guttmann 1926: 3). Postupoval v souladu s „Organizačním řádem pro agitačně-propagační práci“, jenž chápal stranický tisk jako součást agitační a propagandistické práce strany a umění jako jeho nástroj. Současně jako vedoucí Agitpropu měl „dozírat nad veškerým tiskem strany, dávat mu pokyny a dodávat mu materiál, články, hesla apod.“ (Organizační řád 1926). Z *Komunistky* se tak v důsledku jeho zásahu s 1. květnem 1926 stala *Rozsevačka* (Šámal 2005: 151). Ani na stránkách *Rozsevačky* v tuto chvíli neměla milostná romance na pokračování své místo; Helena Malířová pro časopis nově přeložila a upravila román Victora Huga *Devadesát tři*. Až po opakovaných stížnostech čtenářek v roce 1928 jej vystřídaly aktuální romány určené ženským čtenářkám: překlad prózy Hanse Otto Henela *Matky* a původní román Heleny Malířové *Od moře k moři*.

Z tohoto kontextu je zřejmé, že milostná romance, tedy žánr, ke kterému se nezakrytě hlásil Olbrachtův román *O Anně, rusé proletářce* během prvního roku svého vydávání, z pohledu Agitpropu nemá místo ani na stránkách *Reflektoru*, časopisu, který měl nově oslovit co nejširší publikum bez ohledu na gender i stranickou příslušnost. Důvod, proč těhotná Anna ustupuje ze scény a vypravěč věnuje samostatné kapitoly mužským postavám, které byly doposud pouze epizodními či do děje vstupují poprvé, má své logické opodstatnění. Nejenže mužské postavy proměňují vypravěčské strategie a z milostné romance se stává dobrodružný román, detektivka či román deziluze, ale otevírají nová témata, kterými historické okolnosti vzniku komunistické strany v roce 1920 nasvětlují z jiných stran. Tak jako se jeví neproduktivní nevyzpytatelné akce maďarského revolucionáře-anarchisty, je zpochybněn rétorický salonní komunismus intelektuálů střední třídy i sociálně-demokratická zkušenost starých dělníků, tedy představitelů názorových proudů, které sice vplynuly do komunistické strany, ale jež bylo třeba umlčet v rámci probíhající bolševizace.

Druhá polovina Olbrachtova románu imanentně sleduje formování nového hrdiny – proletariátu, masy, která má kolektivní sílu změnit svět. Děje

se to nejen prostřednictvím epizod, jež odhalí limity jiných levicových ideových proudů, než které prosazovala formující se radikální a současně internacionální komunistická strana. Děje se to i v mikropříbězích, které postavy zažívají – ať už je to stranická pomoc při hledání bytu, nebo způsoby vedení domácnosti proletářských žen v Annině sousedství v Jeseniově ulici. Samotná Anna svou proměnu odhaluje v závěru románu, kdy přestává být sama sebou a „znásobená miliony“ se stává součástí masy:

„To nebyli soudruzi, ženy a muži, děvčata a hoši, soudruzi se jmény a tvářemi. To byl proletariát. A to jsem já. Já, nerozumná služka z prvního poschodí. Já, s rusými vlasy a modrýma očima, které jsou ještě vyjeveny, já, v modré tištěnce a s politými bačkorami. Já, znásobená miliony, vyrostlá vysoko nad tovární komíny a tavicí pece, nad antény radiotelegrafů, nad stožáry korábů a mrakodrapy celého světa.“ (Olbracht 1925e: 5)

V knižním vydání, které následovalo s dvouletým zpožděním na konci roku 1928, byly protiklady mezi odosobňující polohou politických promluv a zdůvěrňujícím gestem, jež je spojeno především s postavou služby Anny, autorskou redakcí záměrně potlačeny (Mocná 1983: 519). V románu s titulem *Anna proletářka* nejenže titulní postava ztrácí rusé vlasy, ale směřuje k podobné typizaci, jakou v první verzi vykazují ostatní postavy. Stává se čistou, neproblematickou kladnou figurou zářící svými plavými vlasy – v kontrastu k ní černovlasá slečna Dadla podléhá hříchu i hněvu a svůj osobní prospěch vždy staví nad zájem společnosti.

Autorské zásahy souvisejí se změnou adresáta (srov. Víšková 1976; Mocná 1983, 1985, 2017). Publikem už není čtenář románů na pokračování otiskovaných ve stranickém týdeníku. Okruh čtenářů Olbrachtových spisů vydávaných nakladatelstvím Fr. Borový byl podstatně širší a rozmanitější. Potlačeny jsou tedy žánrové klíče, které fungovaly v seriálovém způsobu zveřejnění. Agitační gesto však zůstalo zachováno a posílila i dokumentární výpověď textu. Ubíjející monology levicových politiků a dělníků nahradily výklady vševědoucího vypravěče, který však zůstal angažovaným reportérem lpícím na faktografické přesnosti.

Kolektivním románem, který by potlačil příběh jedince a zobrazil proletariát jako celek tak, jak po něm v recenzi volal Josef Hora (Hora 1929), se *Anna proletářka* nestala, a nepodařilo se jí ani plně sloučit „citovou romantiku“ a „stylovou objektivitu“, jak od románu Hora očekával (Hora 1928). Byť je monografické vyprávění záměrně rozbito, osobní osudy postav zůstávají osou vyprávění a za masu proletariátu mluví stále jen jeho typizovaní reprezentanti. Pro mnohé recenzenty tak *Anna proletářka* zůstávala spíše agitačním románem nežli naivním, primitivním, popisně realistickým (Fraenkl 1929: 105) „románem pod čarou“ (Anonym 1928: 3) s předimenzovanými a zbytečnými epizodami, jež do vyprávění svým stylem nezapadají (ať už je to dobrodružná vsuvka Kerekese Sadora, nebo váhání poslance Jandáka). Proměna Anny-sluzky a Anny-matky v Annu-proletářku nebyla ani pro soudobé čtenáře dostatečně zdůvodněná (Fraenkl 1929: 107), pojetí postav i jejich peripetií bylo zase natolik schematické, že nemohlo vytvořit syntetický obraz dané problematiky a doby (Václavek 1936: 66).

K autentifikaci románu na pokračování *O Anně, rusé proletářce*, tištěného v kontextu aktuálního zpravodajství ze sovětského Ruska, obrazových reportáží sociálních problémů dělníků a rolníků napříč Evropou i dokumentů o politických aktivitách stran sdružených v Kominterně, přispívaly mimo-literární skutečnosti, jakými bylo přerušení vydávání románu v souvislosti s autorovým zdravotním stavem (Anonym 1926a) a v průběhu druhého ročníku i uvěznění. Vzkaz „[s]oudruh Ivan Olbracht zasílá čtenářům svého románu ‚O Anně, rusé proletářce‘ pozdrav z ostravského kriminálu“ (Anonym 1926b) na konci čtvrté kapitoly, věnované postavě poslance Jandáka a táhnoucí se přerušovaně časopisem od sedmého do sedmnáctého čísla, byl otištěn spolu s fotografií masové demonstrace na svátek práce Prvního máje 1926 v Uherském Hradišti, kde se čepice na hlavách proletářů míhaly mezi slamáky studentů, plstěnými klobouky rolníků a bílými vyšívanými šátky venkovanek. Důvodem Olbrachtova věznění nebyla jeho literární činnost, ale projev v červenci 1924 na hornickém shromáždění v Karvině, kde kritizoval soudobé Československo jako nedemokratický stát. Svě zážitky z vězení později zpracoval do reportážního románu *Zamřížované*

zrcadlo (Olbracht 1930), zveřejnil i úvahy o limitech soudobé demokracie stylizované jako otevřené dopisy adresované své družce Heleně Malířové z další internace na pražském Pankráci (Olbracht 1928b).

Třebaže *Anna proletářka* mohla být pro některé čtenáře příliš umělecky náročná, podle šéfredaktora Neumanna, odpovídajícího na dopisy čtenářů, nakonec „román soudruha Olbrachta přispěl nemálo k rozšíření *Reflektora* v dělnických a lidových kruzích“ (Saša 1926). Rozbitá, epizodická struktura kombinující populární žánry romance a detektivky s reportážními, výchovnými a jasně agitačními pasážemi nabývala v kontextu časopisu jiného významu než při kontinuálním čtení, které predikuje kniha. Celek se totiž při seriálovém zveřejnění nevytváří najednou, ale po krocích v postupném navrhování komunikačních aktů (Janáček 2005: 15–16). Byť román-fejeton byl i v českých periodikách dvacátých let běžným útwarem, a většinou obstál bez větších úprav i v knižním vydání, je knižní vydání vnímáno jako hlavní akt zveřejnění a periodický otisk bývá považován jen za jakousi průpravu (ibid.: 18). V případě Olbrachtova autorského gesta je však seriálové psaní i zveřejňování románu *O Anně, rusé proletářce* primární a autor mu podřídil celou románovou konstrukci. Interpretační klíč čtenářům poskytovaly publicistické texty i reportážní fotografie. Časopis je zvláště v tomto případě třeba vnímat jako souborný komunikát, skládající se z textů, obrazových a grafických elementů náležících k velmi rozdílným diskurzům (politickému, populárně naučnému, literárnímu atd. – ibid.: 20), nicméně vytvářející komplexní kolektivní autorské gesto.

Knižní vydání vstoupilo na přelomu let 1928 a 1929 do jiné situace. V únoru 1929 se konal Pátý sjezd Komunistické strany Československa, jež se pod vedením Klementa Gottwalda definitivně podřídila direktivnímu řízení ze Sovětského svazu. O měsíc později Ivan Olbracht inicioval tzv. manifest sedmi proti bolševizaci strany, který vyšel pod titulem *Spisovatelé komunisté komunistickým dělníkům* a vedle Olbrachta jej signovali Helena Malířová, S. K. Neumann, Josef Hora, Jaroslav Seifert, Marie Majerová a Vladislav Vančura (Olbracht 1929), kteří byli ještě v březnu z KSČ vyloučeni. Agitační román, který se ocitl na knihkupeckých pultech jen o pár měsíců dřív, tak ztratil přímou vazbu na politické hnutí, jehož mý-

tus formoval. V jiných kontextech si paradoxně úspěch udržel: v překladu do ruštiny dosáhla *Anna proletářka* v roce 1929 nákladu 130 000 výtisků (Anonym 1929). Teprve ve třetím knižním vydání (Olbracht 1946), v němž se autor uchýlil k výraznějším úpravám zasahujícím do mikrostruktury textu (Mocná 1985: 208), došlo k žánrovému posunu směrem k historickému románu a *Anna proletářka* se stala utilitárním kanonickým literárním textem, utvářejícím mýtus o založení Komunistické strany Československa.

PhDr. Kateřina Piorecká, Ph.D.

Oddělení 20. století a literatury současné

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.

Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha

piorecka@ucl.cas.cz

Tato studie vznikla díky podpoře z Akademické prémie, kterou Pavlu Janouškovi udělila Akademie věd České republiky, a také díky dlouhodobé podpoře koncepčního rozvoje výzkumné instituce (registrační číslo 68378068).

Při vzniku studie byly využity zdroje výzkumné infrastruktury
České literární bibliografie (<http://clb.ucl.cas.cz>).

LITERATURA

ANONYM

- 1920a „Dnes nejedná se už jen o Lidový dům“; *Rudé právo. Večerník* 1, č. 69, 11. 12., s. 1
- 1920b „Dělníci Velké Prahy“; *Rudé právo* 1, č. 70, 12. 12., s. 1
- 1925a „Jak byl přijat Reflektor“; *Rudé právo Večerník* 6, č. 26, 3. 2., [s. 2]
- 1925b „Poprava mnohonásobného vraha“; *Rudé právo* 6, č. 89, 16. 4., s. 6
- 1925c „III. řádný sjezd KSČ“; *Reflektor* 1, č. 20, s. 2
- 1926a „Pokračování románu“; *Reflektor* 2, č. 4, s. 15
- 1926b „Soudruh Ivan Olbracht“; *Reflektor* 2, č. 11, s. 13
- 1926c „Proč se neřeší bytová krize v Praze velkoryse?“; *Rudé právo* 7, č. 5, 6. 1., s. 3
- 1926d „O celou čtvrtinu snížena je cena obrázkového čtrnáctidenníku Reflektor“; *Rudé právo* 7, č. 5, 6. 1., s. 5
- 1928 „Ivan Olbracht, Anna proletářka“; *Literární noviny* 2, č. 40 (23), s. 2–3
- 1929 „Úspěch české knihy za hranicemi“; *Literární noviny* 3, č. 17, s. 5

ČAPEK, Karel

- 1922 *Továrna na absolutno. Román-feuilleton* (Brno: Polygrafie)

DOSKOČIL, Zdeněk

- 2017 „Guttman Josef“; *Biografický slovník českých zemí* 20, s. 829–831

FERGUSON, Niall

- 2019 *Věž a náměstí. Mocenské sítě od svobodných zednářů po Facebook*; přel. Jan M. Heller (Praha: Argo – Dokořán)

FRAENKL, Pavel

- 1929 „Proletářská víra Ivana Olbrachta“; *Sever a východ* 5, s. 104–109

GUTTMANN, Josef

- 1926 „K diskusi o tisku“; *Komunistka* 5, č. 4, s. 2–3

HNÍZDO, Vlastislav

- 1982 *Ivan Olbracht* (Praha: Melantrich)

HORA, Josef

1920 „Josef Hora, Proč?“, *Rudé právo* 1, č. 70, 12. 12., s. 1

1922 *Socialistická naděje* (Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství Rudolf Rejman)

1928 „Ivan Olbracht“, *Kmen* 2, č. 1, leden, s. 15

1929 „Olbrachtův proletářský román“, *Rudé právo* 10, č. 1, 1. 1., s. 6

JANÁČEK, Pavel

2005 „Beletrie v periodickém tisku. K specifické situaci zveřejnění“, in: Pavel Janáček – Michal Jareš – Petr Šámal, *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 15–24

KÁRNÍK, Zdeněk

2000 *České země v éře První republiky (1918–1938) 1. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)* (Praha: Libri)

KLIMEK, Antonín

2000 *Velké dějiny zemí Koruny české* 13, 1918–1929 (Praha – Litomyšl: Paseka)

KŘENKOVÁ, Anna

1925 „Úkoly proletářského tisku“, *Komunistka* 4, č. 51, s. 3–4

LUNAČARSKIJ, Anatolij Vasiljevič

1919/1920 „Kulturní úkoly pracující třídy“, přel. J. H.; *Červen* 2, s. 219–221, 255–257, 273–274, 306–307 a 355

MAREK, Pavel

2005 „Komunistická strana Československa“, in Jiří Malíř – Pavel Marek a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu I., 1861–1938* (Brno: Doplněk), s. 711–746

MOCNÁ, Dagmar

1983 „Anna proletárka v proměnách adresáta“, *Česká literatura* 31, č. 6, s. 514–527

1985 „Recepce Anny proletárky“, *Česká literatura* 33, č. 3, s. 205–218

1996 „Marsyova inspirace“, in táž, *Červená knihovna: Studie kulturně a literárně historická. Pohled do dějin pokleslého žánru* (Praha – Litomyšl: Paseka), s. 127–136

2017 „Text jako palimpsest. Anna proletářka v proměnách adresáta“; in *táž, Možnosti literárněhistorické interpretace* (Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci), s. 115–129

NEUMANN, S. K.

1919 „Proletářská kultura“; *Červen* 2, č. 18, 3. 7., s. 162–163 [podepsáno -n]

NYCZ, Ryszard

2017 „Nowa humanistyka w Polsce. Kilka bardzo subiektywnych obserwacji, koniektur, refutacji“; *Texty drugie* no. 1, s. 18–40; https://rcin.org.pl/Content/64819/WA248_84052_P-I-2524_nycz-nowa_o.pdf [přístup 12.09.2022]

OLBRACHT, Ivan

1920 *Obrazy ze soudobého Ruska III* (Praha: Fr. Borový)

1925a „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 1, č. 1, s. 7–8

1925b „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 1, č. 7, s. 10–12

1925c „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 1, č. 8, s. 10–12

1925d „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 1, č. 20, s. 3–5 a 7

1925e „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 1, č. 24, s. 2–5

1926a „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 2, s. 4 a 6

1926b „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 6, s. 4–5 a 7

1926c „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 8, s. 6

1926d „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 14, s. 5 a 8

1926e „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 18, s. 3–4, 7–8 a 12

1926f „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 21, s. 7–9

1926g „O Anně, rusé proletářce“; *Reflektor* 2, č. 24, s. 2–3, 5–6, 8, 10–12 a 14

1928a *Anna proletářka. Román* (Praha: Fr. Borový)

1928b „Ivan Olbracht píše z Pankráce“; *Rudé právo Večerník* 9, č. 25, 31. 1., s. 3; č. 26, 1. 2., s. 3

1929 „Projev komunistických spisovatelů o poměrech ve vlastní straně“; *Národní osvobození* 6, č. 84, 25. 3., s. 1

1930 *Zamřížované zrcadlo* (Praha: Sfinx)

1946 *Anna proletářka. Román o roku 1920* (Praha: Svoboda)

1979 *Anna proletářka. Román o roku 1920* (Praha: Československý spisovatel)

ORGANIZAČNÍ ŘÁD

1926 „Organizační řád pro agitačně-propagační práci. Přijatý III. řádným sjezdem KSČ“; *Rudé právo* 7, č. 24, 28. 1., příloha *Organisátor*, s. 1

ŘÍHOVÁ, Zuzana

2016 *Vprostřed davu. Česká avantgarda mezi individualismem a kolektivismem* (Praha: Academia)

SÁŠA

1926 „Dopis z Prahy“; *Reflektor* 2, č. 6, s. 13

SEKRETARIÁT KSČ

1922 „Sekretariát Komunistické strany v Československu (sekce III. Internacionály): Organizační řád Proletkultu“, *Proletkult* 1, č. 1, 4. 1., s. 14

ŠÁMAL, Petr

2005 „Beletrie, ženský komunistický tisk a problémy kontinuity. Na příkladu Rozsevačky“; in Pavel Janáček – Michal Jareš – Petr Šámál, *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 145–169

ŠANDEROVÁ, Jadwiga

2017 „Proletariát“; in *Sociologická encyklopedie*; <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Proletari%C3%A1t>

ŠVÁBOVÁ, Marie

1926 „Škola agitace a propagandy v masách žen“; *Rudé právo* 7, č. 12, 14. 1., příloha *Organisátor*, s. 2

TROCHOVÁ, Zina

2000 „Reflektor“; in: Jiří Opelík (ed.), *Lexikon české literatury* 3/II. P–Ř (Praha: Academia), s. 1224–1226 [podepsáno zt]

VÁCLAVEK, Bedřich

1936 „O mýtus dneška“; in: Idem, *Tvorbou k realitě* (Praha – Olomouc: Edice Blok – Index), s. 59–72

VÍŠKOVÁ, Jarmila

1979 „Vydavatelské poznámky“; in: Olbracht, Ivan: *Anna proletářka. Román o roku 1920* (Praha: Československý spisovatel)